

Станіслав ПАЗИНІЧ

доктор філософських наук, професор

Олександр ПОНОМАРЬОВ

кандидат технічних наук, професор

ЕСТЕТИЧНА САМОСВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЕЛІТИ

Постановка проблеми та її актуальність. Технічний прогрес все глибше занурює людину у світ меркантилізму, лишаючи на узбіччі соціальних відносин щирі почуття і цінності, що свого часу хвилювали людей більше, ніж економіка, політика, бізнес тощо. Суспільство зазнає тиску масового виробництва і науки на цінності моральні, естетичні, духовні. Наукове мислення починає суперечити моральнісному та естетичному розвитку особистості й сутнісним якостям людської природи.

Тому не випадково, що значна частина молоді пов'язує образ успішної людини з матеріальними успіхами, а не з духовним потенціалом. Як наслідок, людські почуття все частіше розвиваються за стереотипними стандартами, що призводить до обмеження духовного світу особистості та комунікаційної сфери соціально активної життєдіяльності — основи людського буття. Вказані суперечності висувають проблему формування і розвитку якісно нового інтелектуально-моральнісного, естетичного потенціалу суспільства, сутнісним джерелом якого є освіта, наука, культура. Таким чином, у системі художньої освіти набуває актуальності проблема морально-естетичного і ціннісного виховання студентства як майбутньої мистецької еліти нації.

Метою статті є виявлення і обґрунтування шляхів виховання креативних, гуманістично і патріотично мислячих митців як конкурентоспроможних особистостей, підвищення теоретико-методологічного рівня філософії мистецької освіти.

Вклад основного матеріалу. Проблемам виховання засобами мистецтва приділяли здавна увагу філософи, поєднуючи світоглядний і моральнісно-естетичний аспекти формування всебічно розвиненої особистості. Аристотель, Платон, Епікур, І. Кант, Ф. Шеллінг, Г. Лессінг, Г. В. Гегель, а пізніше М. Чернишевський, М. Гоголь,

М. Бахтін, О. Лосєв, українські філософи В. Кудін, Л. Левчук, А. Канарський та інші зосереджували увагу на мистецтві як своєрідній формі естетичного пізнання та освоєння світу, що з необхідністю виникає в процесі творчості як особливого виду людської діяльності.

У ХХІ столітті засоби масової комунікації набули широкого розповсюдження, що зумовлює шалений тиск на особистість та її духовний світ стандартизованих, знеособлених смаків та ідеалів. Відбувається відвертий пресинг і нав'язування людині чужих думок, що позбавляє її можливості самостійного вибору. Особистісні почуття нехтуються і витісняються на узбіччя соціуму, а їхнє місце заповнюється соціально-абстрактними відносинами. Посилюється тенденція ігнорування людиною самої можливості власного вибору в будь-якій сфері життєдіяльності. Це спонукає людину, особливо молодь, до замкнутості й самотності. Втрачається цілісність особистості, вона розпадається на умоглядні, роздрібнені, однобічні компоненти і виступає для себе та інших як щось часткове, а не органічно цілісне й унікальне явище в сучасному світі.

Людина все частіше поневолюється різноманітними комплексами. Вона обмежена не тільки зовнішніми, а й внутрішніми своєрідними канонами. І це тоді, коли духовним стрижнем естетичної самосвідомості людини є *воля*, здатна органічно поєднувати всі чинники навколишнього світу, дозволяючи милуватися, самостійно мислити й удосконалювати своє унікальне Я. Ось тому з давніх-давен люди помічали, що поневолений індивід у своєму морально-естетичному розвитку — нещасна людина, яка втрачає ознаки особистості.

Це ще раз свідчить, що сьогодні, як ніколи раніше, гостро постає завдання виховання гармонійної людини з чіткою світоглядною позицією. Адже в економічно розвинених країнах велику увагу приділяють саме духовному вихованню молоді як запоруки соціально-економічної сталості. Тому проблеми морально-естетичного розвитку молоді (особливо студентської, як майбутньої національної еліти), питання культури, вивчення ролі художньої творчості неминуче змушують вчених звертатися до філософії та соціально-гуманітарних наук. Відомо, що передумовою становлення морально-естетичного ставлення людини до себе й до світу є здатність естетично сприймати прекрасне в природі, творчо відображати навколишню дійсність. Відтак, позитивно й коректно розвиваючи світогляд студентської молоді, можна ефективно впливати не тільки на розвиток окремої особистості, але й на формування та інтенсивний розвиток суспільної свідомості нації.

Вплив мистецтва у зазначеній проблемній ситуації неможливо недооцінити. Саме мистецтво є багатим підґрунтям для розвитку й духовного збагачення людини, своєрідним рятувальним кругом, світоглядним орієнтиром у надзвичайно бурхливому й суперечливому бутті сучасного суспільства. Абсорбуючи інформацію про прекрасне, закладену в сутності ідей, втілених художниками у різних сферах мистецтва, людина розвиває своє унікальне Я. Саме художні твори допомагають заповнювати особистості свою скарбничку почуттів і вражень, яка часто-густо порожніє через монотонну працю, відсутність активного, насиченого, цілеспрямованого відпочинку та поглинання виключно професійної інформації, викладеної, як правило, сухою, діловою мовою.

На думку С. А. Рубінштейна, «завдання мистецтва: демаскувати властивості предмета — його кольори, форму тощо, загальмовані функціональністю та закріплені практикою, перетворити їх на сильні властивості, розгальмувати, демаскувати всю повноту почуттєвих властивостей предмета» [1, 316]. Звідси випливає, що естетика як наука, що вивчає мистецтво та іманентні йому проблеми, здійснює глибинний вплив на смислосназначуще життя людини, допомагає особистості визначати та розкривати красу художнього твору, а через нього і довкілля.

Естетика дозволяє перейматися прелімінарними ідеями твору (зазначимо, що в цьому відношенні естетика є унікальною наукою), звертаючись до таких наук, як психологія, соціологія, економіка, математика (у формі теорії інформації), кібернетика, розширюючи коло своїх основних іманентних знань, конче необхідних для глибокого коректного вивчення й конструктивної критики сучасних напрямків мистецтва.

Естетичне, існуючи, насамперед, певним чуттєво-предметним буттям, певним емпіричним фактом, що має складний фізіолого-психолого-соціальний склад, водночас не є суто речовою даністю, натуралістичною предметністю. Почуття, формоване у сфері мистецтва, не є просто аналогом або відколком зі звичайних почуттів. Художній твір і створюється, і сприймається, наприклад, музичним почуттям, оком, що відчуває красу форми тощо. Там, де ця умова порушена, музика, живопис, скульптура, танець позбавлені змісту, адже в мистецтві немає змісту й ідей «взагалі», а є *художній зміст і художні ідеї*. Отже, естетичне почуття — це не вмістилище, не своєрідна оболонка або межа змісту твору мистецтва, воно є спосіб, форма виявлення й існування його власного неповторного буття. Це рівною мірою стосується й втілюваного мистецтвом ідеалу прекрасного, котрий являє собою образ своєрідної почуттєвої норми, тобто естетичної досконалості, що виражає бажане співвідношення при-

родного й духовного, краси і вигоди, естетичного і морального.

Таким чином, почуттєві й матеріально-природні характеристики виступають як носії деякого *ідеального* змісту (значення, цінності) і тільки як виявлена даність цього змісту предмети, факти, події є естетичними.

Естетичне являє собою єдину й неподільну цілісність — суб'єктивного й об'єктивного, мислення й чуттєвості, сутності та явища, ідейної образності й емоцій, емоційної ідейної образності та вольового акту, несвідомого, підсвідомого і свідомого, ірраціонального й раціонального, незацікавленого милування й утилітарного використання, споглядального й діяльного, органічно живого й технічно штучного. Відтак, естетичне ширше художнього, що стосується тільки предметів людської творчості — творів мистецтва. За визначенням О. Лосєва, «*естетичне* — це безпосередня виразність будь-яких явищ дійсності, художнє ж являє собою специфічно здійснене людиною втілення естетичного в тому або іншому специфічному матеріалі» [2, с. 576].

Сучасна людина нерозривно пов'язана з комерційним світом. Саме ця обставина значною мірою здійснює суттєвий вплив на характер розвитку мистецтва, адже здебільшого прямодушний обиватель вважає гідною й красивою лише ту річ, що дорого коштує, не замислюючись про її справжню естетичну цінність. І навпаки, фахівець або зацікавлена в успіху своєї справи людина в рамках сучасного техногенного суспільства «влаштує» свій капітал розумно, «роблячи ставку» лише на привабливі в естетичному відношенні, а в кінцевому підсумку вигідні й успішні економічними наслідками проекти.

В сучасному суспільстві найчастіше поєднуються матеріальна і соціальна сторони мистецтва, перетворюючи художньо-естетичний ідеал на елемент бізнесу. Немає сумніву, що при такому підході певною мірою нехтується суть морально-естетичного ідеалу.

Результатом впливу на людину художнього твору й ідеалу, втіленого в мистецтві є катарсис. Свого часу Платон пов'язував катарсис із щиро-сердним очищенням. За Аристотелем же, катарсис — очищення розуму, що являє собою іманентну основу насолоди. Відтак, поняття «катарсис» лишається актуальним і нині. Адже очищення людини і формування злагодженої (калокагативної), всебічно розвинутої особистості вважалися одними з основних завдань мистецтва в будь-яку епоху. Естетика як наука допомагає людині розібратися не тільки в історії, термінології, витончених зразках мистецтва, але й знайти себе, визначити власне ставлення й розуміння таких понять як «прекрасне», «гармонія», «краса», «ентелехія», «катарсис» тощо. В цьому полягає одна з якісних відмінностей

естетики від філософії мистецтва, з якою її іноді порівнюють або навіть ототожнюють, марно намагаючись розчинити одну сутність в іншій.

Таким чином, естетичне ставлення до дійсності спонукає людину до споглядання й аналізу безсмертних літературних і наукових праць великих мислителів, учених, славетних майстрів різноманітних жанрів мистецтва. Більше того, воно змушує людину працювати над нескінченим удосконаленням свого унікального Я, допомагає впорядкувати свої естетичні уподобання і філософські думки. Естетика формує також ставлення людини до культури й усвідомлення свого місця та ролі в ній. Але розуміння культури змінюється разом зі швидкоплинним історичним часом. На жаль, у сучасному техногенному суспільстві мова все частіше заходить про *ринок культури* й *економіку культури*. Ці тенденції поділяють людей на тих, що творять мистецтво, і на споживачів, що, радше, наводять на думку про певний вид матеріального підприємництва, ніж про почуттєвий світ прекрасного.

В добу, коли ринкові відносини з головою адсорбували сучасне суспільство, багато хто з представників «культурної еліти» намагається припасувати культуру під лекало економічно і соціально прагматичного життя. Творчість же, підігнана під стандарт, обмежена комерційними параметрами, розрахована перш за все на меркантильного споживача, а не на повноцінну особистість, буде лише тьмяною й невиразною підрубкою мистецької діяльності. Така творчість розрахована на сіру, інтелектуально нерозвинену, знеособлену масу, здатну поглинати лише продукт масового вжитку.

Завдання естетики — виявити індивідуальність та унікальність мистецтва, концентруючи увагу людини лише на дійсно цінних, майстерно виконаних творах. Таким чином, «мистецтво має бути ефективно діючим засобом духовного удосконалювання людини, спонукаючи розвиток всіх його здібностей. Не має сумніву в тому, що мистецтво може і повинно допомагати формуванню і розвитку гуманістичних, патріотичних поглядів і світоглядних переконань і одночасно, протидіяти різноманітним способам маніпулювання свідомістю людини» [3, 44].

У наш буремний соціально-політичними подіями час від позиції та мотиваційної установки митця залежить місце й роль мистецтва в житті суспільства — мистецтво або інтенсифікує комунікативну функцію, яка є властивою природною формою й засобом духовного зв'язку людей, або спрощує й псує її. В такій площині мистецтво замикається на задоволенні вузькогоїстичних і елементарних потребах індивіда, культивує спілкування й зв'язки, побудовані на дріб'язкових, буденних, вульгарно емоційних проблемах.

Викладені вище міркування дозволяють дійти висновку, що філософський підхід в аналізі дійсності, а також естетична самосвідомість конче необхідні сучасній людині для самовдосконалення свого унікального Я. Актуальність цього висновку полягає ще й в тому, що соціальна дійсність сьогодення змушує значною мірою остерігатися небезпеки помилки у непрохідних нетрях псевдокультури й псевдотворчості — саме в таких лабіринтах можна розгубити частки своєї самосвідомості, інтелекту унікального *Я-простору* і, взагалі, зруйнувати залишки умов для успішного розвитку національної за духом і сутністю художньої еліти.

1. *Рубинштейн С. А.* Бытие и сознание. Человек и мир. — СПб, 2004.
2. *Лосев А. Ф.* Эстетика // Философская энциклопедия: В 5 т. — М., 1970. — Т. 5. — С. 576.
3. *Пазиніч С. М.* Філософія мистецтва як чинник комунікативної культури в системі формування національної еліти // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. К., 2007. — Вип. 14.

Естетична самосвідомість особистості як чинник розвитку національної художньої еліти.

У статті проаналізовано проблему мистецтва як одного з головних елементів у системі соціальної комунікації. Зокрема, досліджені природа, функції, особливості естетичного сприйняття об'єктивної дійсності. Стаття розглядає окремі аспекти здійснення комунікації за допомогою мистецтва, а також деякі умови успішного розвитку національної за духом і сутністю художньої еліти.

Эстетическое самосознание личности как фактор развития национальной художественной элиты

В статье анализируется проблема искусства как одного из главных элементов в системе социальной коммуникации. В частности, исследуются природа, функции, особенности эстетического восприятия объективной действительности. Рассматриваются отдельные аспекты осуществления коммуникации с помощью искусства, а также некоторые условия успешного развития национальной по духу и сущности художественной элиты.

Aesthetic consciousness of personality as factor of development of national art establishment

In the article the problem of art is analysed as one of staples in the system of social communication. In particular, are explored nature, functions, features of aesthetic perception of objective reality. The separate aspects of realization of communication by the art are examined, and also some terms of successful development of national on a spirit and essence of art establishment.